

תוכנית הגרעין של איראן: בין אזהרות סבא"א למהלכים לגיבוש הסכם

סימה שיין ואלדד שביט | 8 ביוני, 2025 | גיליון 1993

הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית – סבא"א – פרסמה שני דוחות מדאיגים לגבי תוכנית הגרעין האיראנית. האחד עוסק בפעילויות עבר של איראן באתרים לא מוצהרים לסוכנות, שלגביהן איראן לא נתנה הסברים מספקים. השני עוסק בסטטוס הנוכחי של התוכנית ומצביע על האצה בצבירת אורניום מועשר לרמה גבוהה, המאפשר לאיראן להעשיר לרמה צבאית עבור 10 פצצות גרעין בתוך ימים ספורים. שני הדוחות אמורים להידון בפורום הנגידים הקרוב, שיתכנס ב-9 ביוני. מסתמן כי ארצות הברית והאירופאיות יגישו הצעת החלטה הקובעת כי איראן מפרה את התחייבויותיה ל-NPT. החלטה זו תוכל להוות בסיס להעברת הנושא למועצת הביטחון ולהפעלת סעיף ה-snapback, שמתיר למועצת הביטחון, על פי הסכם הגרעין מ-2015, לחדש את הסנקציות על איראן קודם שיפוג תוקפו של סעיף זה באוקטובר 2025. התפתחויות אלה מקשות על שיחות הגרעין המתקיימות בין וושינגטון לטהראן. אולם, לכל הצדדים אינטרס משותף להימנע מעימות צבאי. המשימה תהיה למצוא פתרון שיאפשר לממשל האמריקאי להציג הישגים מעבר לאלה שהיו בהסכם הגרעין שממנו פרש הנשיא טראמפ, ולאיראנים לשמור, באופן כלשהוא, על הקו האדום מבחינתם – זכותם להעשרה על אדמת איראן.

הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) פרסמה ב-31 במאי שני דוחות על אודות תוכנית הגרעין של איראן.

האחד – שגרתי, כמו מידי שלושה חודשים, המסכם את מצב התוכנית וממנו עולה כי איראן הגבירה את קצב העשרת האורניום לרמה גבוהה של 60% וכי המלאי שברשותה כיום הוא 408.6 ק"ג. מלאי זה, לפי מדדי סבא"א, מספיק לאורניום מועשר לרמה צבאית לכ-10 פצצות גרעין. גורמי מקצוע מעריכים כי יידרשו לאיראן פחות משבועיים כדי להמיר את הכמות הזו לחומר בקיע מועשר לרמה של 90% – הרמה הנדרשת לנשק גרעיני, ומספר חודשים נוספים (פחות משנה) לייצור מתקן גרעיני. בעניין זה חוזר וקובע מנכ"ל סבא"א כי הגידול המשמעותי בהפקה ובצבירה של אורניום מועשר ברמה גבוהה על ידי איראן – המדינה הלא-גרעינית היחידה שמפיקה חומר גרעיני כזה – מהווה מקור ל"דאגה חמורה" מאחר שלרמת העשרה כזו אין כל הצדקה אזרחית.

הדוח השני, שאותו התבקשה הסוכנות לגבש, מסכם את היעדר שיתוף הפעולה והשקיפות מצידה של איראן בקשר לחקירות שמנהלת סבא"א מזה כשש שנים, לגבי חומרים שלא דווחו לסוכנות ונמצאו באתרים שלא הוצהרו על ידי טהראן. בהתאם למחויבות שלה על פי האמנה למניעת תפוצה גרעינית, ה-NPT, איראן מחויבת לדווח על אודות חומרים ופעילויות גרעיניות שלה. בפועל, על פי הדוח, היא עשתה את ההפך - הסתירה עבודות באתרים לא מוצהרים וחסמה חקירת עומק כשאלה נחשפו. קביעה זו גם סותרת אמירה מפורשת של שר החוץ האיראני, עבאס עראקצי, שנמסרה לפני זמן קצר ולפיה איראן עומדת בכל ההתחייבויות שלה בהתאם ל-NPT ואין לה כל רצון לייצר נשק גרעיני. סבא"א מצידה חוזרת ומבהירה כי לא קיבלה הסבר לגבי כלל הפעילויות הגרעיניות של איראן בעבר ואין לה יכולת להסיק שניסיונותיה של איראן לנהל פעילויות גרעיניות חשאיות הסתיימו.

עיקר חשיבותו של הדוח העוסק בפעילויות העבר, הוא בהצבת מראה מול איראן והקהילה הבינלאומית לגבי ההסתרה האיראנית הנמשכת וחיזוק האפשרות כי עד היום נמשכות פעילויות של חלקים בלתי מוצהרים בתוכנית הגרעין. בנוסף, הדיווח מחדש בכך שהוא מצוין שאיראן ביצעה בעבר (2003-2004) ארבעה ניסויים מלאים של מערך פיצוץ המיספרי שעברו בדיקה של לפחות מצלמה אחת של מהירויות גבוהות. ניסויים אלה חיזקו באיראן את תחושת הביטחון שמנגנון הנפץ יפעל כראוי.

שני הדוחות אמורים להידון בפורום הנגידים הקרוב שיתכנס ב-9 ביוני, בריטניה, גרמניה וצרפת (E3), החתומות על הסכם הגרעין המקורי מ-2015 (JCPOA) וארצות הברית מקיימות לקראתו התייעצויות לגבי החלטה שיציגו, בדגש על אפשרות להכריז על איראן כמפרה את התחייבויותיה על פי ה-NPT. הפעם האחרונה שבה קיבל פורום הנגידים החלטה כזו הייתה בספטמבר 2005, ובהחלטה נפרדת מספר חודשים לאחר מכן (בפברואר 2006) הופנה אי-הציות של איראן למועצת הביטחון - מהלך שהחל את תהליך הטלת הסנקציות על איראן.

בתגובה משותפת וחריגה של שר החוץ האיראני וראש הועדה האיראנית לאנרגיה גרעינית (AEOI), מוחמד אסלאמי, השניים דחו את מסקנות הדוח לגבי אי-ציות והזהירו כי ינקטו "צעדים פרופורציונליים" מול כל שימוש שלילי בדוח. בנוסף, בתגובה חריגה נגד מנכ"ל סבא"א אישית, האשים אותו ראש ארגון האנרגיה הגרעינית האיראני כי הפך את הדוחות לפוליטיים כדי לקדם את שאיפותיו להיות מזכ"ל האו"ם הבא. בצעד חריג ומאיים נוסף הופיע בראיון בתקשורת האיראנית מי שהיה בעבר ראש ארגון האיראני לאנרגיה הגרעינית, פרידון עבאסי, שהצהיר כי "יש לנו את היכולת לייצר נשק גרעיני אבל עד כה לא קיבלנו הוראה כזו. אם ייתנו לי הוראה לייצר פצצה אני אעשה זאת". תגובות אלו משקפת את החשש ששני הדוחות ישמשו הצדקה להעברתה של סוגיית הגרעין האיראני למועצת הביטחון, כמו גם עילה נוספת למדינות אירופה החתומות על ה-JCPOA, ה-E3, להפעיל את סעיף ה-snapback, שמתיר על פי הסכם הגרעין

מ-2015 להחזיר את הסנקציות שהטילה על איראן מועצת הביטחון, קודם שיפוג תוקפו של סעיף זה בהסכם באוקטובר 2025.

דוחות סבא"א פורסמו לאחר חמישה סבבי שיחות בין ארצות הברית לאיראן, שאמנם לא הניבו עד כה הסכמות אך במהלכן הניח הממשל בפני האיראנים הצעה להסכם הכוללת, לפי פרסומים עיתונאיים, מספר שלבים. עיקרה הוא מתן אפשרות לאיראן בשלב ראשון להמשיך להעשיר בשטחה אורניום ברמות נמוכות תחת פיקוח, כחלק מהסדר זמני, ובתמורה ארצות הברית תקל את הסנקציות ותאפשר שחרור כספים מוקפאים. בשלב שני, לאחר הקמת קונסורציום אזורי להעשרת אורניום שיכלול את איראן, ארצות הברית מדינות ערביות (בפרט ערב הסעודית ואיחוד האמירויות הערביות), איראן תקבל גישה לחומר מועשר ובמקביל יהיה עליה להפסיק להעשיר בעצמה. לפי ההצעה האמריקאית, ארצות הברית ומדינות נוספות יסייעו לאיראן בהקמת כורים גרעיניים אזרחיים בשטחה, תחת פיקוח מלא.

ההצעה האמריקאית היא ניסיון גישור בין העמדה הקובעת כי לאיראן זכות להעשיר אורניום לבין התביעה האמריקאית כי היא תחדל להעשיר. עדיין, קיימת שורה ארוכה של סימני שאלה אשר לסוגיות רבות הקשורות בה ובכללם לוח הזמנים למימושה, העשוי להימשך שנים רבות. מנהיג איראן, עלי ח'אמנהאי, דחה פומבית את ההצעה האמריקאית, הגם שמובילי המשא ומתן האיראנים מבהירים מצידם כי הם עדין מגבשים תשובה להצעה. למרות התנגדותו של ח'אמנהאי, מוערך כי תשובתו לא תסגור בהכרח את הדלת בפני המשך המשא ומתן, וסביר שהאיראנים לא ירצו "לשבור את הכלים" - אף שככל הנראה ימשיכו להדגיש את עמידתם העקרונית על המשך העשרת אורניום עצמאית לרמה נמוכה באיראן. הקריטיות הרבה שאיראן מייחסת למשא ומתן הנוכחי משתקפת גם בהחלטת מנהיג איראן להקים צוות מיוחד לגיבוש המדיניות בתחום הגרעין, אשר יחד עם הוועדה לביטחון ומדיניות חוץ של המג'לס מהווים חלק מהתייעצויות שמקיים צוות המשא ומתן לפני כל סבב שיחות עם ארצות הברית.

האינטרס הבסיסי של שני הצדדים היה ונותר גיבוש ואישור הסכם, שימנע התדרדרות אפשרית למהלכים צבאיים. האיראנים מוכנים לנקוט צעדים משמעותיים להסגה לאחר של תוכנית הגרעין, ובכלל זאת לוותר על כל החומר המועשר לרמה בינונית וגבוהה. אולם, צפויים לדחות דרישה להפסקה מלאה של העשרה, כפי שאמרו מתחילת השיחות.

לוחות הזמנים להתקדמות חיובית הם קצרים ביותר - בין החלטת פורום הנגידים, שגם אם לא יעביר כבר עתה את התיק למועצת הביטחון הוא יניח את התשתית למהלך כזה בקרוב, לבין המשא ומתן עם וושינגטון, שמגיע לנקודת המחלוקת העיקרית: בלי ויתור של אחד הצדדים לא ניתן יהיה להתקדם, ועד אוקטובר הקרוב, שהוא המועד האחרון לחידוש סנקציות מועצת הביטחון באמצעות הפעלת סעיף ה-snapback. על רקע מתח זה מנסים הצדדים השונים להעלות את הצעות הגישור.

במקביל, הודיע ראש הארגון לאנרגיה גרעינית האיראנית כי איראן בונה תחנת כוח גרעינית ראשונה בהסתמך על יכולות עצמאיות לחלוטין, באמצעות דלק והנדסה מקומיים, וכינה אותה סמל לגאווה לאומית ולעוצמה תעשייתית. הודעה זו משקפת הפנמה איראנית את הטענה הברורה כי אין לאיראן כל הסבר אזורי לתוכנית העשרת אורניום רחבה, גם אם מדובר בהעשרה לרמות נמוכות. ההסבר המוצג על ידי איראן הוא כוונה להגיע ביום מן הימים ל-20 כורי כוח גרעיניים, שעבורם ידרש דלק גרעיני. המצב כיום הוא, שכור הכוח היחיד באיראן נבנה על ידי רוסיה והיא מספקת את הדלק הגרעיני לכל אורך חיו של הכור. ספק רב אם איראן מסוגלת בכוחותיה שלה לבנות כור כוח גרעיני. גם אם תעשה זאת בסיוע חיצוני - מדובר בשנים רבות ולכן תוכנית העשרה רחבה ועמוקה כזו הקיימת, נעדרת תימוכין כלכליים.

לאחר שנים רבות של עימותים, פשרות והסכמים בין איראן לקהילה הבינלאומית סביב תוכנית הגרעין שלה, ולאחר שאיראן הגיעה למעמד של מדינת סף גרעינית - שהמפריד בינה לבין היותה מדינה גרעינית בפועל, בעלת נשק גרעיני, הינה החלטה פוליטית בלבד - מסתמן שהגיע רגע האמת. מצד אחד, איראן, על פי דוחות סבא"א, מייצרת כמות של אורניום מועשר שתספיק למתקן גרעיני אחד בחודש; מצד שני, הנשיא טראמפ חוזר ומבהיר כי לא יאפשר נשק גרעיני בידי איראן. ברקע מרחפת האפשרות שמושמעת לראשונה באופן כה ברור, של תקיפה צבאית של ישראל ו/או של ישראל עם ארצות הברית.

תוכנית הגרעין נתפסה על ידי המשטר בטהראן כתעודת ביטוח חשובה וכהרתעה מפני תקיפה ואיום עליו. גם הנכונות לפשרות וויתורים נועדה להבטיח את יציבות ושרידות המשטר. מנגד, לראשונה עלולה תוכנית הגרעין להפוך לסיכון מרכזי על המשטר וזאת עקב החשש כי כוונותיו של הנשיא טראמפ להגביר את הלחץ על איראן, כולל באמצעות המנופים הצבאיים, נתפסות אמינות יותר מאימונים שהשמיעו נשיאים אמריקאיים בעבר. רבות תלוי במידת הנחישות של וושינגטון להתמיד בדרישתה להפסקתה של העשרת אורניום באיראן, או לחילופין, בנכונותה להגמיש דרישה זו על ידי הצעות להכיר בלגיטימיות של העשרה באיראן.

במגעים המתקיימים בין הצדדים למשא ומתן - איראן, ארצות הברית וסבא"א - עשויה להימצא פשרה זמנית, החל מדחייה של החלטה חמורה בפורום הנגידים בתמורה להבטחה איראנית לא לנקוט צעדים מסלימים בתוכנית הגרעין, דרך בחינה של הצעות פשרה בסבב שיחות נוסף בין טהראן לווינגטון. המשותף לכלל הצדדים במשא ומתן, כשברקע גם המדינות האירופאיות ומדינות המפרץ, הוא רצון להימנע מעימות צבאי ולמצוא פתרון שיאפשר לממשל האמריקאי להציג הישגים מעבר לאלה שהיו בהסכם הגרעין שממנו פרש טראמפ, ולאיראנים לשמור, באופן כלשהוא, על הקו האדום מבחינתם - זכותם להעשרה על אדמת איראן.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט